

любили селяни як активного громадського діяча, як доброго порадника і заступника. Вже поред Першою світовою війною П. Думка мав багату бібліотеку, в якій були твори українських, російських, польських, французьких, німецьких та англійських письменників, тодішні галицькі газети і журнали. Поповнювати бібліотеку письменникові допомагав І.Франко. Бібліотека поета була читальною для селян, до неї кожної неділі і зимовими вечорами приходили селяни позичати книжки і журнали. У вільний час сам поет читав їм свіжі газети, твори Івана Франка, П.Грабовського, В. Стефаніка, Г. Успенського, Л. Толстого, М. Горького, Л. Українки, Ю.Словацького, А. Міцкевича, також захоплював їх своїми цікавими розповідями на сільськогосподарські та економічні теми, а інколи чудово вигравав на лірі та залюбки співав народні пісні.

На превеликий жаль, бібліотека, рукописна спадщина і листи поета, які він одержував від багатьох письменників та громадських діячів, загинули ще в роки Першої імперіалістичної війни... Та не загинула пам'ять селян про свого співця і ватажка [9: 8].

Поетичну естафету Павла Думки прийняли його земляки – Іванна Блажкевич та Микола Косар (1897-1946 рр.) безпосередні вихованці та щирі шанувальники таланту свого вчителя. У наш час найкращі поезії П. Думки увійшли в "Антологію української поезії".

Як до недавнього часу вважав Володимир Хома, зараз назріває пора перевидати твори Павла Думки в широкому обсязі. Найближчим часом треба видати і літературний портрет Павла Думки як побратима геніального Каменяра. Та й можна назвати одну із вулиць в його рідному селі чи навіть у Тернополі іменем поста. Майбутній будинок культури в старовинних Купчинцях повинен, безперечно, теж носити його славне ім'я, бо ж Думка був першим засновником читалень в Купчинцях, Драгоманівці та й у багатьох селах золотого Тернопільського Поділля [9: 161].

Товариство української мови ім. Т. Шевченка вирішило створити пам'ятник П. Думці у с.Купчинцях.

Таким чином ми можемо зробити висновок, про рівень культурної обізнаності селян за часів Австро-Угорщини. На прикладі Павла Думки можна побачити прагнення українського народу до становлення незалежності та національно-культурного піднесення. Ми не повинні забувати про таких видатних людей нашого краю, пам'ять про них має жити вічно.

Також дослідження на подібні теми мають велику перспективу, адже ми знаємо, що до недавнього часу усе національно-патріотичне замовчувалось, тому потрібно більше займатись вивченням порівняно недавньої історії рідного краю, тому що це є важливо для науки і національного виховання народу.

Література

1. Богдан Трофим'як. Гімнастично-спортивні організації у національно-визвольному русі Галичини (друга пол. XIX ст. – перша пол. XX ст.) // Тернопіль. – Економічна думка, 2001. – 694 с.
2. Трофим'як Б. Є. Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (з початку 30-х років XIX ст. до 1939 р.): Навч. Посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 424 с.
3. Володимир Хома. Старовинні Купчинці / історико-краєзнавче дослідження/ – Тернопіль, 1998р. – 230с.
4. Володимир Хома, А Денисів село славне // Тернопіль, 1997р. – 72 с.
5. Володимир Хома. Увіковічним пам'ять героїв / видатні люди Козівщини //Свобода. – 1999. – 02 вересня.
6. В.І. Хома Літературна енциклопедія Козівщини // Радянське слово. – 1990. – 08 вересня.
7. Володимир Хома. Іван Франко в Купчинцях і Драгоманівці (Видання присвячене 140-річному ювілею геніального Каменяра). – Козова, 1996. – 36 с.
8. Гей, там на горі "Січ" іде!.. Пам'ятна книга Січей". Зібрав й упорядкував Петро Трильовський, – Київ, 1993. – 432 с.
9. Молитва рільника, 140 р. з дня народження П.Думки / В.Хома. – "Діалог", м. Тернопіль, 2003 р. – 168 с.

*Роман Паньків
наук. керівник – доц. І.І. Шумський*

АРІСТОТЕЛЬ ПРО ДЕРЖАВНИЙ ЛАД ДАВНЬОГРЕЦЬКИХ ПОЛІСІВ

Вивчення та осмислення історії полісів Стародавньої Греції та й взагалі історії Європи неможливе без розгляду проблеми видів державного ладу у постановці Аристотеля, відомого філософа періоду античності.

Актуальність теми зумовлена постійним інтересом до цієї проблеми, який спостерігався в минулому, існує зараз та, мабуть, розвиватиметься в майбутньому, доки буде функціонувати такий суспільний інститут як держава, а люди будуть займатися чи цікавитися політикою.

Про сталий інтерес до проблеми свідчить її величезна історіографія. Щоправда, вона в певній мірі не уникла таких негативних явищ, як неточність та невідповідність у висвітленні поглядів Арістотеля. Тому висновки з проблеми є різними та протилежними, бо детерміновані авторським суб'єктивізмом та соціально-політичною акцентуацією.

Метою статті є об'єктивний аналіз поглядів Арістотеля про види полісних ладів Стародавньої Греції. Відповідно до мети постають такі завдання: 1) з'ясувати характерні риси, особливості, суть, зміст та тенденції соціально-політичного зародження, становлення, розвитку та причини занепаду, що були характерні ладам полісів з точки зору Арістотеля; 2) проаналізувати та зробити науково обґрунтовані висновки про історичну цінність поглядів Арістотеля з порушеної проблеми.

Джерельну базу складають такі праці Арістотеля: "Нікомахова етика", "Політика", "Афінська політія". У "Нікомаховій етиці" філософ поставив проблему найкращого державного ладу з реально існуючих видів і коло питань, що з ними пов'язані, на які відповідає у праці "Політика" [1: 279]. Аналізуючи, мислитель висвітлює у ній суспільне життя полісів при монархії, аристократії, олігархії, демократії та тиранії і намагається визначити, при якому з цих ладів правителі дбають про благо і добробут всіх громадян.

Арістотель визначав монархію, як "владу одного" і відносив її до правильної форми правління, де правитель дбає про благо і добробут всіх верств громадян [2: 76]. У здійсненні своєї політики монарх керувався звичаєвим правом та опирався на відданих прихильників та друзів, з яких формував виконавчий апарат влади [2: 95-97]. Монарх разом з оточенням мали бути заслуженими, чеснотливими та шанованими громадянами [2: 102,150]. Правитель перш за все забезпечував інтереси заможних громадян: захищав власність та дбав про їхні права. Перед бідними мав обов'язок захисту їх перед багатими [2: 151].

Філософ розрізняв такі види монархічного ладу:

- патріархальний;
- тип архаїчних часів, де управління здійснювалось на основі звичаїв;
- військово-релігійний, що був спадковим або виборним;
- есемнетія – виборна тиранія, обмежена законодавством [2: 90-92].

Основними причинами державних переворотів Арістотель виділяв такі:

- несправедливість та зарозумілість монарха;
- конкуренція у боротьбі за владу, багатство та почесні;
- з метою зміни форми правління [2:152-156].

Заслугує на увагу такий висновок мислителя: "збереження монархічного правління залежить від обмежень, які накладаються на верховну владу, бо... що менше повноважень матиме..., то довше вона, очевидно, проіснує" [2: 152-156].

Аристократію Арістотель визначав як правильний вид державного ладу, бо його метою є "загальне щастя держави на засадах справедливості" [2: 75], при якому управляють кращі громадяни – аристократи, в першу чергу – за духом. Для них чеснотливість – це риса і критерій розподілу почесностей [2: 252], до якої вони схиляють всі верстви громадян [2: 98]. Поєднання трьох чинників – свободи, багатства і чеснотливості є характерною ознакою аристократії [2: 112]. Аристократи особисто вільні, бо багаті, а багаті, бо чеснотливі, за що й отримали владу, яка приносить почесні й багатство, а останнє дає змогу поводитися морально, не чинячи злочинів, які скоюють бідняки [2: 110].

Аристократії хоч і домінували в полісах даного типу, але кількість таких громадян була обмежена [2: 131].

Державний апарат влади формувався тільки з аристократів шляхом виборів. Правда, компетенція їх повноважень не поширювалася на питання війни, миру, звітності правителів; їх вирішували всі громадяни [2: 122, 125-128, 147].

Суть аристократії Арістотель вбачав у поєднанні демократичних та олігархічних елементів [2: 142]. Тут змістом соціальних відносин була рівність, базована на знатному походженні, та багатство, що слугувало способом досягнення чеснотливих ідеалів. Завданням багатих, яким належала влада, був обов'язок дбати про збагачення їхнього народу. Порушення гармонії у цих принципах суспільних відносин призводило до зміни ладу.

Арістотель визначив формулу довготривалості аристократичного ладу – це

рівноправність в управлінні, незалежно від рівня багатства та нестворення перешкод народу для його матеріального збагачення.

Головною причиною краху аристократії було нехтування законодавством самими аристократами [2: 142-143].

Олігархія як державний лад, в розумінні мислителя, є відхиленням від аристократії, її несправедливою формою. Це вид правління, де влада належить не багатьом, а саме: заможній меншості громадян полісу [2: 77-78, 100-101]. Хибою цього ладу є неправильне розуміння тими, кому належить влада, що таке суспільна справедливість та рівноправність. Олігархи вважають, що повноправний лише той, хто володіє багатством [2: 78]. Тому основою олігархічного ладу є багатство. Хоча реально ця нерівність є відносною, але за олігархії вона переростає в абсолютну [2: 126], [3: 271-272].

Арістотель розрізняв чотири види олігархії.

Перший вид такого ладу полягає в тому, що нерухома власність в полісі не надто велика і зосереджена в руках більшості громадян. Це власники з правом участі в державному управлінні відповідно до майнового цензу. Оскільки таких громадян було багато, то влада керувалась законодавством [2:108-110]. Така олігархія, "спираючись на засади поміркованості, наближається до... політії"[2:122].

Другому вид – "досягнення посад, обмежене ще вищим майновим цензом. Хоча таких олігархів менше, та власність їх у порівнянні з першим видом олігархії – значніша. Правда, даний прошарок все ж обирає правителів з числа решти громадян, бо ще не володіє достатньою силою, аби обійти закон" [2: 109-110].

При третьому виді олігархії влада та всі державні посади зосереджувались в руках власників і ставали спадковими [2: 110].

Четвертий вид – династична олігархія – наставав тоді, коли вся власність сконцентрувалась в руках надто кількісно обмеженої групи. За рівнем соціальної несправедливості вона тотожна тиранії [2: 109-110, 122].

При перших трьох видах олігархії діяв закон, згідно якого заможні громадяни сплачували грошові штрафи у разі пропусків законодавчих зібрань чи судових засідань [2: 112].

Характерними рисами політичного життя при олігархії були чвари між самими олігархами, їх протистояння з народом, що в поєднанні були причинами державних переворотів. Так, утиски народних прав та створення умов, які перешкоджали демосу збагачуватися, призводили до готовності скинення ненависної влади багатіїв. Друга причина ставала умовою реалізації першої. Це здійснювалося, коли на чолі народу супроти багатіїв ставав олігарх (олігархи), якому не давали змоги реалізувати честолюбні устремління. Їх називали демагогами, що за рахунок підтримки народу добивалися усунення своїх політичних суперників [2: 131,144].

Знищення олігархії було можливим під час війни, коли владу захоплював стратег, що, вчинивши заколот, перетворювався на тирана. У час миру, коли самі олігархи, не довіряючи народу, доручали охорону полісу найманцям, стратег, користуючись міжусобицями олігархічних угруповань, використовував їхні протиріччя на власну користь [2: 145-149].

Арістотель вважав демократію неправильним видом правління, відхиленням від політії (республіканського ладу), бо правителі мають на меті лише захист бідних верств, а не всіх громадян. Вона встановлювалася тоді, коли народ перемагав олігархів і створював для себе переваги. Визначальною рисою демократичного ладу, на думку Арістотеля, є верховенство влади народу [2: 73, 76, 117].

Демократична форма правління визначалась пануванням більшості бідних, яку склали вільно народжені та ті, хто не мав ніякого майна. Арістотель критикував Платона за визначення демократії як влади народу (демосу), вважаючи його надто спрощеним [2: 103-104]. Хоча, як і Платон, визнавав засадою демократії свободу. Основною ж політичною умовою демократії була верховна сила рішення більшості від загальної кількості громадян полісу [2: 112]. Рішення, які вона приймала не були справедливими, бо мислитель звертав увагу на те, що там, де право на участь в управлінні надавалося окремим верствам, панувала олігархія. В даному випадку, це була олігархія бідних.

Арістотель розрізняв п'ять видів демократії.

Для першого виду він виділяв станову рівність – жодна верства не узурпувала владу. Його філософ визначав найкращим [2: 169]. Другий вид відмінний від першого тим, що при ньому діяв невисокий майновий ценз як умова, що давала право на участь в роботі органів

влади. Тут панували закони. Третій вид демократії істотно нічим не відрізнявся від другого. Характерною рисою четвертого був доволі високий добробут громадян, завдяки чому народ отримував оплату за участь в державному управлінні. Внаслідок того, що багаті не мали часу і нерідко пропускали народні зібрання, судові засідання, народ де-факто нехтував верховенством закону. П'ятий вид демократії дуже схожий на четвертий, але тут верховна влада належала не закону, а народу. Вирішального значення набували декрети демосу, а не закони. Досягалось це через демагогів, які були характерним явищем даного виду. Вони з'являлись там, де влада народної більшості абсолютно відкрито нехтувала законом і правила не кращі громадяни. Це був вид крайньої демократії – охлократії (влади натовпу). За своїм характером вона нагадувала тиранію, бо народні улесливі (демагоги) користувались пошаною. Тут жорстоко поводитись з аристократами, а постанови мали таке ж значення, що й розпорядження тирана. Народ діяв, як деспот, яким насправді маніпулював демагог, зосередивши в своїх руках всі владні повноваження [2: 111]. На догоду натовпу він віддавав накази про конфіскацію майна у багатих [2: 171]. Так з демагогії народжувалась тиранія. Тому Арістотель відмовлявся визнати даний вид правління демократією [2: 111]. Різноманітність видів демократії визначалась соціальною групою, що домінувала всередині демосу. Там, де домінували селяни, встановлювався перший вид, а де ремісники і поденники – п'ятий [2: 118]

Справжньою ж демократією він називав лад, при якому влада діяла в інтересах середніх прошарків громадян [2: 116], що становили більшість цього полісу, соціальна рівність є тотожна праву, а свобода не тлумачиться як сваволя [2: 150].

Склад апарату влади за демократії формувався шляхом виборів. Ніхто не міг перебувати на одній посаді двічі, за винятком декількох військових посад. Перебування на посадах обмежувалось терміном. Найвищим верховним органом влади були Народні Збори, що мали вищий законодавчий статус. Їх робота мала форму засідань. У компетенції Народних Зборів знаходились питання війни і миру, укладення і розірвання між полісних угод, прийняття законів, конфіскації майна, прийняття звіту посадовців, ostrakізму та смертного вироку [2: 166-167].

Про політію (республіканський лад) Арістотель знав мало. Він відносив її до правильних форм правління [2: 76]. Верховна влада належала більшості, яку складали громадяни простого походження з реально середніми статками [2: 151]. Мислитель постійно повторював, що політія – це поєднання олігархії та демократії, де переважають елементи останньої, що й робить її стабільною [2: 111].

Тиранію філософ вважав відхиленням від монархії, де метою правління тирана була реалізація та задоволення власних інтересів [2: 76]. Тут панувала повна недовіра до народу, через що він зазнавав обмежень у правах та різноманітних утисків, як при олігархії. А від демократії тиранія переймала тенденцію соціальної боротьби зі знатними шляхом розправ, переслідувань та ostrakізму з конфіскацією майна [2: 150-152].

Арістотель розрізняв два види тиранії. При першому влада здійснювалась деспотично й залежала від влади тирана. Другий відповідав абсолютній монархії. Влада тирана була над законом, а всі громадяни полісу були де-факто його рабами [2: 114].

Давньогрецький мислитель вважав, що тиранія народжується із демократії, маючи на меті захистити народ від кривд знаті. Майже всі тирані в минулому були демагогами. Тиранія могла також народитися при крайній олігархії або деспотичній монархії.

Тиранічним принципом правління була дискримінація всього величного та вільного, достойного поваги. Для утримання влади тиран постійно провокував конфлікти між верствами, аби посварити народ із знаттю, а заможних – між собою. Здирча політика тирана робила всіх громадян бідними. Характерною рисою зовнішньої політики тиранії є постійні війни. Вони були потрібні самому тирану, аби громадяни відчували у ньому потребу. Тому, щоб утримати владу, тиран повинен виконати три завдання: 1) вселити в суспільстві недовіру один до одного; 2) зробити його слабкодушним; 3) позбавити економічної сили [2: 157-158]. За часом правління тиранія є короткотривалою. Ненависть та презирство до особи тирана були причинами повалення даного ладу як знаттю, так і народом [2: 152]. Тиранія гинула ще й від зовнішніх чинників, коли вступала у конфлікти з могутнішою державою, де була демократична, монархічна чи аристократична форма правління [2: 157].

Абсолютно не применшуючи цінність ідей Арістотеля про види державного ладу давньогрецьких полісів, потрібно зауважити, що класифікація на шість видів із поділом на справедливі та несправедливі з підходом за кількістю правителів належить не йому, як це часто

подається в історіографії належить не йому, а Платонові (період пізніх поглядів), яку Стагірит лише теоретично доповнив [4: 767-769]. Тому цінність ідей Арістотеля про види державного ладу для історичної науки полягає в тому, що вони є критичною ілюстрацією та джерелом соціально-політичних відносин у давньогрецьких полісах. Філософ узагальнив тенденції, що спричинили становлення, розвиток та занепад описаних видів у полісах Стародавньої Греції.

Потрібно зауважити, що оцінка видів ладу зроблена мислителем з позицій орієнтації на високі моральні чесноти аристократії. Його висновки базовані на аристократичному підході до розуміння політичних процесів, законодавства, соціальної боротьби за владу, визначення суспільних цінностей, притаманному кожному з видів. Арістотель залишає поза увагою детермінізм економічного фактору в політичному розвитку, Проте багато з його ідей залишаються актуальними і сьогодні.

Література

1. Арістотель. Етика / Пер. Н. В. Брагинской, Т. А. Миллера. – М.: "Изд-во АСТ", 2002. – 492 с.
2. Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюча. – К.: Основи, 2000. – 239 с.
3. Арістотель. Політика. Афинская полития / Предисл. Е.И. Темнова. – М.: Мысль, 1997. – 458 с.
4. Платон. Государство. Законы. Политик / Предисл. Е. И. Темнова. – М.: Мысль, 1998. – 798 с.

*Олександр Русняк
наук. керівник – доц. І.І. Шумський*

РЕФОРМА ЕФІАЛЬТА

Історія Стародавньої Греції містить у собі багато цікавих фактів із життя стародавнього суспільства. Ця країна була відома своїми міфологічними персонажами, полководцями і політиками. Для жителів Греції притаманні різні погляди на життя своєї країни. Але варто згадати, що ця країна є колыскою демократії. Вплив цієї політичної системи жителі саме Афін відчували на собі протягом довгого часу. Процеси, що відбувалися в цій державі дуже цікаві і несуть у собі багато нерозгаданих таємниць. Однією з таких подій є реформа Ефіальта, яка призвела до наукових дискусій серед сучасних дослідників історії Греції і афінської демократії.

Сутність проблеми полягає в тому, що діяльність Ефіальта нам майже не відома, тому і суть його реформи дійшла до нас не в тому обсязі в якому нам хотілося б її бачити. Серед істориків існують різні думки щодо цього політика і його нововведення. Тому потрібно заповнити ці прогалини і надати їм історичного обґрунтування. Варто зазначити, що хоча нам і мало відомо про цю реформу, але її значення для афінської демократії важко переоцінити.

Звідси хронологічні рамки даної роботи є саме час проведення реформи Ефіальта – 462 р. до н. е.

Виходячи з актуальності теми, спираючись на досягнення історичної науки, в цій роботі було поставлено за мету: на основі комплексного і об'єктивного аналізу праць сучасних істориків, дослідити і проаналізувати суть реформи Ефіальта і її значення для подальшого життя суспільства.

Метою продиктовані основні завдання даної роботи:

- розкрити зміст реформи Ефіальта і обставини, що підштовхнули до її запровадження;
- з'ясувати значення даної реформи для афінського суспільства і демократії;
- надати аналіз змінам, які відбулися в процесі проведення запропонованих Ефіальтом нововведень.

Щодо праць істориків, які згадують реформу Ефіальта, то варто назвати книгу Дюранта Вілла "Жизнь Греции" в якій автор наводить власні факти, що стосуються звинувачень проти ареопага, а також причини виступу Ефіальта проти цього державного органу.

Наступною книгою є праця польського історика Кравчука "Перикл и Аспазия" де автор крім опису життя Перікла і його дружини характеризує життя афінського суспільства і процеси, які відбуваються в державі. Робота Зейдлера Г.-Л. "Політична думка Стародавнього світу. Правові доктрини імперіалізму" незважаючи на свою певну заангажованість є непоганим матеріалом для нашого дослідження.

Крім вище названих авторів варто назвати ще таких істориків як Віппер Р. Ю., Норман Дейвіс, Родс П. Дж. та інших. Хоча звісно дослідників, які займалися даною проблемою є набагато більше, але ми згадали лише тих, праці яких було використано при написанні даної роботи.

Керівник демократичної партії Ефіальт був людиною, про яку нам відомо дуже мало,